

Аналіз адекватності перекладу на українську мову книги Юліуса Фучика “*Reportáž psaná na oprátce*”

ГАЛИНА КЛІЩУН, ЯРОСЛАВ ЧОРНЕНЬКИЙ
(Львів)

Предметом нашої статті є аналіз і оцінка адекватності перекладу книжки Юліуса Фучика *Reportáž psaná na oprátce*, який зробив український письменник Леонід Первомайський. Кілька слів про перекладача.

Леонід Соломонович Первомайський народився 17 травня 1908 року в місті Краснограді Харківської області в родині ремісника-палітурника. Закінчивши в 1917 році початкову школу, вчився в гімназії і трудовій школі. У 1924 році вступив у комсомол і почав працювати, бібліотекарем райсільбудинку, завідуючим хатою-читальнею, працював у робітничому клубі, був секретарем редакції газети “Червона Лубенщина” (1925 р.) та журналу “Червоні квіти” (1926-1928 рр.). В 1929 році працював на Київській кіностудії. З 1930 по 1934 роки працює в літературно-художніх видавництвах Харкова. З 1934 року живе і працює в Києві. З перших днів Великої Вітчизняної війни – військовий кореспондент радіомовлення Південно-Західного фронту, а з березня 1943 року – військовий кореспондент “Правди”. Нагороджений орденами і медалями.

Твори письменника виходили окремими виданнями рідною мовою і були перекладені на десятки мов за кордоном. Його прижиттєве повне видання творів складається з семи томів, однак, не охоплює значної частини доробку (ранніх повістей і оповідань, величезної кількості перекладів з літератур інших народів, статей і надзвичайно цікавого листування).

“Я не знав людини, вимогливішої до своєї творчості” – пише про Леоніда Первомайського український радянський критик Сава Голованівський. Сам Л.Первомайський вважав, що “... безнадійною самозакоханістю було б лишати все написане в тому вигляді, в якому воно вийшло з-під твого пера” (Голованівський 1978: 5), тому письменник завжди рішуче відкидав усе, що його не влаштовувало, постійно переписував наново те, що сподівався довершити.

Зауваження щодо перекладу на українську мову

Твір *Репортаж, писаний під шибеницею* Юліуса Фучика починається передмовою дружини автора – Гуси Фучикової. У першому ж реченні помічаємо неточність у перекладі.

1. Густа Фучикова пише: V koncentračním táboře v Ravensbrüku jsem se od spoluvěznů dozvěděla, že můj muž, ... byl ... odsouzen k smrti (Fučík 1952: 9). Перекладач подає це так: В концентраційному таборі в Равенсбрюку я довідалась від товаришів ... (Фучик 1971: 27). На перший погляд заміна лексеми “спів’язні” в оригіналі на “товариші” у тексті перекладу є незначна, але все-таки вона вносить у текст смислову неточність, бо “спів’язні” могли бути “товаришами по ув’язненню”, але не бути товаришами в прямому значенні цього слова.

2. Читаємо далі: “Vrátila jsem se do svobodné vlasti. Pátrala jsem po svém muži. Tak jako tisíce a tisíce jiných ... (Fučík 1952: 9). У перекладі: “Я повернулася на вільну батьківщину і почала шукати свого чоловіка. Так, як тисячі і тисячі інших ... (Фучик 1971: 27). Перекладач не зрозумів, чому Густа Фучикова написала два простих речення, розділивши їх крапкою, а не виразила ту ж думку одним складно-сурядним реченням: “Vrátila jsem se do svobodné vlasti a pátrala jsem po svém muži. А зробила вона так тому, що хотіла цим передати небуденність того, що відбувалось, передати своє хвилювання, переживання за долю чоловіка, надію на краще. Перекладач зняв цю експресивність, з’єднавши два речення в одне. Мабуть, ніхто не стане заперечувати, що експресивність речень: “Підійшов. Вдарив” і “Підійшов і вдарив” є різною.

3. Крім цього лексема *pátrat* означає не просто *шукати*, а ‘розшукувати, шукати наполегливо, невтомно, весь час, скрізь’. Таким чином, уривок, наведений вище, на нашу думку, слід би було

перекласти, наприклад, так: “Я повернулась на вільну батьківщину. Скрізь розшукувала свого чоловіка. Так, як тисячі і тисячі інших ...”.

Розглянемо ще два речення з передмови Густі Фучикової.

4. “Došlo ke schůzce s tímto dozorcem. Postupně jsem získávala písemný materiál Julia Fučíka z jeho pankrackého vězení” (Fučík 1952: 9-10). Задаємо собі питання: що означає вираз “došlo ke schůzce”? Він означає те, що цій зустрічі передували ще якісь події, з контексту розуміємо, що це були пошуки згадуваного наглядача. Тому логічно було б, перекласти перше речення, наприклад, так: “Я знайшла того наглядача”. Такою комунікативною одиницею перекладач міг би підкреслити зусилля, які вклала Густа Фучикова в пошуки матеріалів чоловіка. Перекладач цього не робить. У тексті перекладу читаємо: “Я зустрілася з тим наглядачем...” (Фучик 1971: 27).

5. “Postupně jsem získávala písemný materiál...” (Fučík 1952: 9-10). Чи можна з цього речення зробити висновок про те, що Густа діставала матеріал від Колінського? Аж ніяк. [Мова йде про наглядача А.Колінського, який виносив списані Ю.Фучиком аркуші з в'язниці – авт.]. Таке речення можна було перекласти хоча б так: “Поступово в моїх руках збирався письмовий матеріал ...” (Фучик 1971: 27), тобто це означає, що матеріал діставався до рук дружини Фучика з різних джерел, від різних людей, не обов'язково з рук наглядача Колінського. Підтвердження цього знаходимо в наступному реченні: “Popsané a očíslované lístky, které byly ukryty na různých místech u různých lidí, jsem se řadila...” (Fučík 1952: 10).

Як же перекладач перекладає наведений вище уривок? Ось його переклад: “Я зустрілася з тим наглядачем і поступово почала діставати від нього¹ писані матеріали Юліуса Фучика з його панкрацького ув'язнення” (Фучик 1971: 27). Як бачимо, перекладач, недостатньо вдумавшись в текст оригіналу, змінив сам зміст розповіді Густі Фучикової, не зрозумівши деталей описуваних подій.

Інших перекладацьких вад у передмові Густі Фучикової ми не помітили. Переходимо до аналізу перекладу власне Фучикових рядків. Твір починається коротким вступом. Його переклад ми зараз і прокоментуємо.

1 Розрядка тут у надалі наша.

6. “Seděti v pozoru s tělem ztrnule vzpřímeným...” (Fučík 1952: 11). Якщо цю фразу перекласти дослівно, то отримаємо: “Сидіти струнко, з тілом заціпеніло випрямленим”. Перше словосполучення видається дещо незвичним, бо ми звикли, що струнко стоять, а не сидять. Тому тут ми погоджуємося з перекладачем, який написав “сидіти непорушно”. Але з тим, як він перекладає фразу “s tělem ztrnule vzpřímeným” погодитись важко. В перекладі вона звучить “до задубіння” (Фучик 1971: 28). Ю.Фучик ані в цьому місці, ані далі не концентрує уваги читача на своїх фізичних стражданнях, не підкреслює їх. Так і в цьому місці, він пише: “з тілом заціпеніло випрямленим” (Фучик 1971: 28). А те, що, сидячи так, людина за якийсь час починає відчувати незручність, а тіло в такому положенні дубіє, людина страждає.

7. У цьому ж реченні знаходимо ще одну неточність. “... s očima až oslepnutí upřenýma na zažloutlou stěnu...” (Fučík 1952: 11). Ця фраза у перекладача звучить так: “Сліпо втупивши очі в жовтувату стіну” (Фучик 1971: 28). Де тут перекладацькі хиби?

Порівняймо, що означає “až k oslepnutí” і “сліпо”. Різницю легко зауважити: “až k oslepnutí” означає ‘дивитись довго в одну точку, внаслідок чого поступово бачити гірше і гірше аж до сліпоті’. Вираз же “сліпо дивитись” означає ‘не помічати нічого весь час, від початку до кінця’.

8. Але це не все. Чому перекладач написав “сліпо втупивши очі”? Можливо, словосполучення “upřené oči” він зрозумів як “уперті [в щось авт.] очі”? А відтак замінив “вперті” на ще більш емоційно забарвлений синонімічний вираз “втупивши очі”? Словосполучення “upřené oči” також емоційно забарвлене, але, і в цьому полягає помилка перекладача, забарвлене воно не негативно, як українське “втупити очі”, а навпаки позитивно і означає зовсім не “тупо, як баран, дивитися”, а “дивлятися, дивитися пильно, невідривно, напружено”.

9. Ще одне застереження маємо щодо перекладу слова “zažloutlá” (stěna) (Fučík 1952: 11). Чому “пожовкла” стіна раптом стала в перекладі “жовтуватою”? (Фучик 1971: 28).

Різниця очевидна. Адже “пожовклою” стіна може бути від старості, а от “жовтуватою” може бути і свіжопофарбована. На наш погляд, не слід думати, що це незначні деталі, якими можна нехтувати. “Пожовкла стіна” вносить у розповідь свій емоційний заряд, котрий вливається в її загальний настрій, який “жовтувата стіна” викликати не може. Отже, маємо чотири перекладацькі хиби в одному реченні.

10. Не можна, на нашу думку, погодитись і з перекладом наступного речення. Ось оригінал і його переклад: “Ale kdo přiměje myšlenku, aby se děla v pozoru?” (Fučík 1952: 11).

“Але хто примусить думку задубіти?” (Фучик 1971: 28).

Ми не обстоюємо буквальный, дослівний переклад. Ми не пропонуємо перекладати це речення так: “Але хто змусить думку сидіти струнко?” Можна легко помітити, що тут Ю.Фучик вдається до епіфори, тобто до навмисного повтору звороту, вжитого ним на початку першого речення його передмови. Цю епіфору помітив і перекладач, але повторив, на жаль, не той зворот, який повторює Ю.Фучик і переклад якого є вдалим у перекладача, а якраз той, переклад якого авторові українського тексту, на наш погляд, не вдався. Природніше і краще було б написати: “Але хто примусить думку сидіти непорушно?”.

11. Підемо далі. Чи має право перекладач при перекладі “забувати” перекласти такі слова як “asi”, “snad”, “možna”, “jistě”, “určité”, “každopádně”? Це модальні слова, які виражають відношення мовця до тієї інформації, яка виходить з його уст. З цих слів іноді можна зробити висновок навіть про настрої героя, його душевний стан. Пояснити факт упущення цих слів при перекладі можна лише як випадковість. У реченні: “... už nikdy asi nezjistíme kdy a kdo ...” (Fučík 1952: 11) перекладач згубив оте “asi”, що виражає невпевненість або правдоподібність, і в перекладі звучить цілковите переконання Фучика в тому, що “...тепер уже ніколи не довідаємося хто і коли ...” (Фучик 1971: 28).

12. У цьому ж реченні маємо ще одне слово, яке, будучи в чеській мові цілком нейтральним, в перекладі зазвучало як архаїзм. Йдеться про лексему “biograf”, який, невідомо чому, в перекладі став не *кіно* чи *кінозалом*, а “кінематографом”, причому у значенні того ж кінозалу. Адже події, змальовані в творі, відбуваються не на початку нашого століття з його “Великим Німим”, а в 1943 році, коли кіно вже стало тим поєднанням зображення і звуку до якого ми всі звикли.

13. Наступне наше зауваження стосується речення: “Všecky produkce světa nenatočili tolik filmů kolik si jich na tuto stěnu promítly oči vyšetřovanců...” (Fučík 1952: 11). Цілком правильно перекладач знайшов відповідник до чеського “Všecky produkce světa ...” – “Усі кіностудії світу...”. Ця конкретизація вдала, саме кіностудії мав на увазі письменник, пишучи “produkce”. Але якось неприродно звучить вираз “не виробили стільки фільмів” (Фучик 1971: 28). Стилістично

нейтральний вислів *natáčet film* мав би звучати по-українськи теж стилістично нейтрально *знімати фільм*, але аж ніяк не *виробляти*.

14. Тепер подивимось як впорався перекладач з досить важким для перекладу реченням: “... kolik jich (фільмів) na tuto stěnu promítly oči vyšetřovanců” (Fučík 1952: 11). Словосполучення *promítat film* означає *показувати, демонструвати фільм*. Але якби ми переклали дане місце власне цими словами, то втратили б дещо з семантики оригіналу. Адже “*promítá film*” – “кіноапарат, що має в собі потужне джерело світла і спрямовує його через кіноплівку на екран”. Тоді, коли Ю.Фучик пише, що не кіноапарат, а очі в’язнів “*promítaly*” фільми, у чеського читача неодмінно виникне асоціація: *очі, як джерело світла – промені – екран*. Потрібно, отже, щоб подібна асоціація виникала і в читача перекладу. Та чи виникне вона, якщо замість *promítat* ми б написали *показувати* чи *демонструвати*?

На нашу думку, виходом з положення є такий переклад: “Усі кіностудії світу не зняли стільки фільмів, скільки їх спроектували на цю стіну очі в’язнів ...”.

А що пише перекладач? Він вирішує, що очі в’язнів “прокрутили” (Фучик 1971: 28) свої фільми на стіну. Цей відповідник має побутово-зневажливе забарвлення і тому, на наш погляд, він тут недоречний.

15. Ось фраза з наступного речення: “... filmy o statečném soudruhovi i o zradě, o tom, komu jsem dal ten leták, o krvi která opět poteče, o pevném stisku ruky, který mě zavázal, filmy plné děsu a odhodlání, nenávisti i lásky, úzkosti i naděje” (Fučík 1952: 11).

Зразу ж, для порівняння, наведемо переклад: “... фільми про чесного друга і зраду, про того, кому я дав оту нещасну листівку, про кров, яка знову потече, про вірний потиск руки, що зобов’язав мене до мужності, фільми, повні рішучості і жаху, ненависті і любові, тривоги і надії” (Фучик 1971: 28).

У перекладацькій практиці вже давно завоював собі право на життя метод компенсації. Якщо перекладачеві не вдається в якомусь місці повністю відтворити все закладене письменником, він спрощує це місце, але при першій же нагоді дописує втрачене в іншому місці, де в оригіналі його немає. Рамки компенсації можуть бути різні – це може бути речення, абзац, сторінка. Коли, порівнюючи два вищенаведені речення, ми помітили відхилення перекладу від оригіналу, перше, що спало на думку, це було використання перекладачем методу компенсації. Йдеться про словосполучення “o statečném soudruhovi”, яке

в перекладі замість про “мужнього товариша” стало “про чесного друга”. Але ж компенсація застосовується у тих випадках, коли точно щось перекласти ніяк не вдається, а в нашому випадку переклад вищезгаданого словосполучення зовсім не викликає труднощів. До того ж “мужній товариш” і “чесний друг” поняття не тотожні. Адже “чесним другом” ми називаємо людину випробувану, надійну, яку ми добре (а часто і довго) знаємо, а от “мужнім товаришем” для Ю.Фучика в умовах підпілля могла бути і зовсім незнайома йому людина, яку він бачив лиш один раз в житті, але в мужності якої переконався.

16. Далі, однак, бачимо, що “мужність” з’являється там, де її в оригіналі немає, що і наводить нас на думку про використання компенсації. Нехай так, але в цьому випадку перекладач користується нею невміло, бо фразу “... o pevném stisku ruky, který mě zavázal” (Fučík 1952: 11). Л.Первомайський перекладає: “... про вірний потиск руки, що зобов’язав мене до мужності ...” (Фучик 1971: 28). Ми вже зазначали вище, що прославляння своєї мужності і героїзму зовсім не притаманне письменникові, який в дійсності був прикладом їх втілення у людині. Тому подібна компенсація, на нашу думку, тут недоречна. Невиправданою є також заміна “міцний [pevný] потиск руки” на “вірний”. Вищеназвані місця можна було б перекласти точніше. Наприклад: “... про міцний потиск руки, якому залишишся вірним ...”. Використана тут форма другої особи однини якраз не акцентує уваги на постаті письменника, що відповідає манері викладу автора.

17. Тепер звернімо увагу на завершення речення. Оригінал: “... filmu plně děsu a odhodlání, nenávisti i lásky, úzkosti i naděje” (Fučík 1952: 11). Легко помітити, що в парах антонімів на першому місці скрізь негатив, а на другому, завершальному позитив. Очевидно, що це не випадково. Випадковістю можна пояснити той факт, що у перекладача одна пара антонімів випадає, причому це перша пара: “фільми рішучості і жаху...” (Фучик 1971: 28). Таким чином у кінці фільмів була не рішучість, був жах, що є перекрученням розповіді Ю.Фучика.

18. Нарешті остання хиба в перекладі цього речення. Йдеться про епітет, який перекладач додав від себе. Порівняймо: “... o tom, komu jsem dal ten leták” (Fučík 1952: 11) і “... про того кому я дав оту нещасну листівку ...” (Фучик 1971: 28).

Чому в перекладі листівка, в яку підпільники вклали стільки часу, зусиль, ризику і крові раптом стає для них “нещасною”?

Невідомо чим керується перекладач, вносячи в оригінальний текст те, чого там немає.

На цьому ми закінчимо розгляд якості перекладу передмови до твору і розглянемо якість перекладу самої повісті.

19. На 14-й с. оригіналу [відповідно на 29-й с. перекладу – авт.] зустрічаємо місце, де перекладач робить аналогічну помилку до описаної нами вище (2.) – два простих коротких речення він об'єднує в одне, що знижує динамізм і напруженість розповіді Ю.Фучика. Мова йде про момент арешту Ю.Фучика і його товаришів на конспіративній квартирі. Порівняймо:

“Návštěvníci nejsou trpěliví. Rány na dveře”.

“Нетерплячі гості калатають у двері.

На нашу думку, в описаному нами вище випадку (2.), в цій і подібній до неї ситуаціях, коли розповідь емоційно піднесена, слід по можливості дотримуватися її авторської синтаксичної будови. Дане місце можна було б перекласти, наприклад, так: “Гості не з терпеливих. Удари в двері”.

20. На 15-й с. повісті [30-а с. перекладу авт.] незрозуміло чому перекладач опускає один з коротких вигуків гестапівців, який Ю.Фучик пише так як він звучав в дійсності – по-німецьки: “Hände auf!” (“Руки вгору!”). Це не компенсація, ця фраза зникає зі сцени арешту безслідно. Цього робити не слід вже з огляду на те, що її написав Ю.Фучик по-німецьки, а не по-чеськи (“Ruce vzhůru!”). Очевидно, що це зроблено для того, щоб створити в уяві читача більш яскраву картину обстановки, в якій відбувався арешт. Так само не виправданою є заміна німецького слова “Marsch!” на українське “Марш!”.

Вважаємо, що доцільно ці та наступні місця, де Ю.Фучик вживає німецьку мову, залишати і в перекладі без змін, розкриваючи їх значення у виносках.

21. Залишимося ще на якийсь час при сцені арешту.

“Naložili mě do auta. Pistole na mne neustlácí míží” (Fučík 1952: 15).

З першим реченням перекладач справився добре, тому що чеське слово *naložit* означає ‘навантажити’ і є стилістично нейтральним, якщо йдеться про навантаження мішків, ящиків і т. д., але стає виразно експресивним, якщо йдеться про перевезення людей. Ми погоджуємося з перекладачем, який це речення передає так: “Мене вштовхують в автомобіль” (Фучик 1971: 30). Інакше й бути не могло, якщо взяти до

уваги методи роботи гестапо. Але важко погодитись з перекладом наступного речення: "Pistole na mne neustále míží" (Fučík 1952: 15). Ю.Фучік пише про те, що з моменту арешту німці не зводили з нього зброї.

Нагнати на жертву щонайбільше страху перед допитом, психічно зламати її і роздушити – це теж методи роботи гестапівців. Для цього, власне, і били арештованого Ю.Фучика, тому і не зводили з нього цівок пістолетів, під поглядом яких не кожен залишиться безстрашним. Тому ми вважаємо, що в цьому випадку слід донести до читача перекладу вищенаведене речення в якнайменш зміненому вигляді. Наприклад: "Пістолети весь час направлені на мене" або "Гестапівці ні на мить не зводять з мене пістолетів". Можливі, звичайно, й інші варіанти, важливо тут не поминути факту, що людину в таку хвилину відділяє від смерті лише коротка мить натиску на спуск.

Що ж ми читаємо в перекладі? "Револьвери наготові" (Фучик 1971: 28). Але словосполучення *револьвери наготові* може означати не лише те, що вони націлені на жертву, а й те, що вони під рукою, можливо, навіть у розщипнутій кобурі, на якій лежить рука гестапівця, а це вже суперечить Фучиковому опису методів роботи гестапо і в якійсь мірі знімає напруженість ситуації.

22. На тій же 15-й сторінці знаходимо досить дивне розходження між оригіналом і перекладом. Дивне тому, що воно, якщо зроблене перекладачем свідомо, нічого не змінює, нічого щодо якості перекладу не додає, хоча й нічого не забирає. Йдеться ось про що. Ю.Фучика везуть серед ночі до Печеківського палацу.

"Míjíme tramvaj. Zdá se mi, že je bíle ověščená".

Звернімо увагу, що тут мова йде про один трамвай. У перекладі чомусь трамваїв стало кілька: "Минаємо трамваї. Мені здається, що вони заклепані білим цвітом". Замість однини в перекладі вжита множина. Зрозуміти причину такої заміни ми не можемо.

23. А ось наступний рядок твору: "Peschukov palác. Myslil jsem, že živ nikdy do něho nevkočím" (Fučík 1952: 15). На нашу думку, Ю.Фучик хоче тут підкреслити недоступність палацу багатого магната для нього, людини, яка далека від верхів тодішнього буржуазного суспільства країни. Адже Печеківський палац Ю.Фучик знав не лише як гестапівську резиденцію [нею палац став лише з приходом фашистів авт.]. Десятки років для нього це був палац багатія. Про це він і пише: "Печеківський палац. Я думав, що в житті не переступлю його порога (дослівно "не

увійду в нього)". Так, на нашу думку, слід було б перекласти це речення.

А що ми маємо в перекладі? "Я думаю, що ніколи не потраплю сюди живим" (Фучик 1971: 31). Відтак Ю.Фучик припускав можливість потрапити до Печекова палацу лише мертвим? Нелогічність такого перекладу очевидна. Перекладач зрозумів чеське *živ* як *живий* (з антонімом *мертвий*) замість в *житті* (в розумінні *жодного разу, ніколи*) і тому змінив зміст оригіналу.

24. Наступне речення здивувало нас помилкою, яку можна пояснити лише неухважністю. "Ted' poklusem do čtvrtého patra" (Fučík 1952: 15). В перекладі: А тепер бігцем – на четвертий поверх" (Фучик 1971: 31). Здається все в порядку, але річ в тому, що наш перший поверх чехи називають *přízemí*, а власне першим поверхом для них є поверх, який ми звикли називажи другим. Відповідно в перекладі мало бути: "А тепер бігцем – на п'ятий поверх".

25. На 16-й с. чеського тексту і, відповідно, на 31-й перекладу є місце, з яким не можемо погодитись.

"První rána holí. Druhá. Třetí. Mám je počítat?"

"Удар палицею. Другий, третій ... Чи треба їх рахувати?"

Помилка, знов таки, аналогічна двом розглянутим вище – перекладач не зрозумів наскільки важливо тут зберегти синтаксичну будову розповіді, не зрозумів, що не можна тут об'єднувати два односкладові речення комою. Зовсім не виправдано, на наш погляд, з'являються три крапки в перекладі. Вони створюють враження якоїсь паузи в катуванні в той час коли в трьох коротеньких Фучикових реченнях можна відчуті холодну методичність ударів. Необхідно сказати, однак, що перекладач, цілком слушно відійшовши від оригіналу, вдало передав наступне речення: "Mám je počítat?" "Чи треба їх рахувати?". Йому вдалося зберегти в перекладі і думку, і почуття автора.

26. У наступному реченні можна погодитись не з усім. Ось воно: "Tuhle statistiku, hochu, už nikdy nikde neudaš."

Що означає чеське слово "udat" взяте поза контекстом? Воно має значення 'вказати, повідомити, донести'. Отже, можна було б це речення перекласти так: "Про цю статистику, хлопче, ти вже ніколи і нікому не повідомиш", але якщо взяти до уваги, що Ю.Фучик був журналістом, то, пишучи "neudaš" він очевидно мав на увазі повідомлення в пресу, тому цілком виправданий, на наш погляд, був

би такий переклад: “Цю статистику, хлопче, ти вже ніколи і ніде не опублікуєш”. Тобто ми пропонували б тут вдатися до засобу, відомого в перекладацькій практиці як конкретизація. Перекладач же користується методом якраз протилежним, генералізацією, тобто заміною поняття видового поняттям родовим. У перекладі маємо: “Облиш статистику, хлопче, вона вже ніколи і ніде тобі не знадобиться”. Не будемо, однак, цілком негативно сприймати переклад цього речення, вадою його, на нашу думку, є лише дещо менша конкретність (“не знадобиться” – “не повідомиш”), ніж в тексті оригіналу.

27. На цих же сторінках оригіналу і перекладу знаходимо ще одну неточність. Ось уривок який нас зацікавив: “... milenci přeslapuj před vřaty a nemohou se rozloučit”. У перекладі: “Закохані ходять перед ворітьми і не можуть розлучитися”. Все правильно за винятком одного слова. Чому експресивне *přeslapovat* передано українським абсолютно нейтральним дієсловом *ходити*, яке до того ж не точно відтворює лексичне значення чеського дієслова? Адже, *přeslapovat* означає ‘переступати, переминатися з ноги на ногу’ [причому не сходячи з місця – авт.]. Більш правильним був би наступний переклад: “... закохані переступають перед ворітьми з ноги на ногу і не можуть розпрощатися”.

28. Наступне наше зауваження стосується перекладу двох окремих слів в наступному абзаці:

“Jedna hodina. Poslední tramvaje zatahují, ulice se vyprázdnila, radio přeje nejvěrnějším posluchačům dobrou noc” (Fučík 1952: 17). Наведемо зразу ж переклад: “Спинилися останні трамваї, вулиці спорожніли, радіо бажає своїм шановним слухачам доброї ночі” (Фучик 1971: 32). Неточно тут перекладені два слова: “zatahují” і “nejvěrnějším”.

Zatahovat, якщо мова йде про трамваї, означає ‘йти в парк’, а в перекладі вони просто “спинились”. “Nejvěrnějším” означає “найвірнішим” і тут сам контекст вимагає залишити це слово в перекладі точно з таким же значенням з яким воно є в оригіналі. Адже весь абзац є описом пізньої години і словосполучення “найвірнішим слухачам” служить власне цій меті. Сам той факт, що біля приймачів залишились лише “найвірніші слухачі” в той час, коли більшість людей знаходиться вже в своїх ліжках, говорить нам про пізній час. Може здатися, що ми знову взялись захищати буквальний підхід до перекладу, але це не так. На нашу думку, переклад – це точність

передачі змісту і почуттів, які він викликає у читачів оригіналу. Тут погоджуємося з Олексієм Кундзічем, який пише, що “говорючи про точність, я маю на увазі внутрішню точність, точність думки з усіма її настроєвими відтінками” (Кундзіч 1966: 21). Ці дві складові, точність змісту і почуттів, складають, в свою чергу, поняття більш широке – точну передачу ідеї твору. В даному випадку, коли ми оперуємо лише одним абзацом, звичайно, про ідею мова йти не може. Йдеться про якомога точнішу передачу змісту. А щоб цього досягти не слід повністю заперечувати дослівний переклад, тобто так званий буквалізм. Там, де він не суперечить законам мови перекладу, він цілком прийнятний. Ми б нічого не втратили якби переклали цей абзац ось так:

“Перша година ночі. Останні трамваї вже пішли в парк, вулиці спорожніли, радіо бажає своїм найвірнішим слухачам доброї ночі”. Так, ми не втратили б нічого, а виграли б у точності передачі змісту.

Треба відзначити, що в перекладі, який ми аналізуємо, є немало вдалих місць, де перекладач з успіхом досягає обидвох цілей – точно передає і думку автора, і почуття читачів власне змінюючи в перекладі виражальні засоби і даючи цим прекрасний взірєць небуквального підходу до тексту. Порівняймо:

“Nežil jsem svůj život marné – svůj konec si přece nezkažím” (Fučík 1952: 26).

“Я не марно прожив своє життя, не заплямую й останніх днів” (Фучик 1971: 38).

29. Але повернемося до наших зауважень. У сцені допиту, точніше в сцені катувань не можемо погодитися з перекладом наступного речення. Знявши з Ю.Фучика черевики, гестапівці б'ють його палицею по ступнях. Удари падають один за одним:

“Pět, šest, sedm, teď už jako by hůl projížděla až do mozku” (Fučík 1952: 17). Спробуємо перекласти це якомога “буквальніше, щоб краще розібратися у самому змісті розповіді: П'ять, шість, сім, тепер вже палиця ніби проїжджала аж до мозку”. У чеського читача, таким чином, створюється цілком конкретне уявлення: біль від ударів по ступнях проникає через усе тіло аж до мозку. Тому, на нашу думку, цей образ слід донести і до нашого читача. Це можна зробити, переклавши це речення, наприклад, так: “П'ять, шість, сім, тепер удари проникають аж до мозку”, або ще краще так: “П'ять, шість, сім. Здається удари пронизують все тіло аж до мозку”. У перекладі цей

образ втрачено: “П’ять, шість, сім ... Здається, що в мозок впиваються голки” (Фучик 1971: 32). Тут вже немає образу болю, що пронизує все тіло, є окремо удари по ступнях, окремо – біль в мозку. До того ж, і це вже вдруге, перекладач від себе додає три крапки, які там зовсім не потрібні.

30. Порівняймо наступний уривок оригіналу з його перекладом:

“Zdá se, že je to krev ... ano, je to krev, zvedám prst a snažím se ji rozmazat ... jde to, je čerstvá, moje...” (Fučík 1952: 19).

“Здається, кров’ю ... так, це кров. Я пальцем намагаюсь її розмазати, що ж, мені щастить ... вона свіжа, моя” (Фучик 1971: 33). На нашу думку, перекладач, переклавши “jde to” виразом “мені щастить”, не передав правильно, а змінив почуття, яке вкладав у зміст автор і яке виникає у процесі сприйняття у чеських читачів. Адже, чеське “jde to” означає ‘виходить’. Ю.Фучик, що з останніх сил стоїть на ногах після катувань, бачить перед собою стіну, а на ній кров. Він останнім зусиллям піднімає руку (що в перекладі, між іншим, теж не передано) і пробує пальцем її розмастити. Кров розмащується. “В мене виходить”, пише Ю.Фучик, отже це кров свіжа, його власна.

Що він відчував у цей момент? На нашу думку, він аж ніяк не був втішений чи задоволений своїм відкриттям, як можна подумати, прочитавши переклад: “... що ж, мені щастить”. Усе ж вихід тут можна було знайти. Наприклад, передати думки так: “Здається це кров ... так, це кров. Я тягнуся до неї рукою і пробую провести по ній пальцем ... вона розмазується ... вона свіжа, моя”.

31. На 19-й с. оригіналу є образ, який Ю.Фучик, очевидно не випадково, в незміненому вигляді повторює на наступній сторінці. В обох обставина і означення, зокрема порівняння “laskavý jako pohlázen í” стосується голосу, який сповіщає про закінчення мук, про близьку смерть, яка для людини в такому становищі означає визволення, кінець терпінь і страждань.

Наприклад:

“A najednou z dálky, z nesmírné dálky zní mírný, tichý hlas, laskav ý jako pohlázen í:

– Er hat schon genug!” [Йому вже досить авт.].

“A opět z dálky, z nesmírné dálky slyšm mírný tichýhlas, laskavý jako pohlázen í:

– Do rana nevydrží.

На наш погляд, цілком логічною є необхідність повторити в перекладі образ, наведений вище, так само два рази в незміненому вигляді. Однак перекладач цей повтор упускає. Порівняймо:

- “Раптом з далини, з незмірної далини лунає мирний тихий голос:
– Er hat schon genug!” (с.33).
“І знову з далини, з незмірної далини я чув тихий, лагідний голос:
– До ранку не витримає” (с.34).

Було б точніше і краще повторити другий варіант, бо в першому допущена, на нашу думку, нелогічність: якщо голос “мирний і “тихий”, то чому він “лунає”? Адже в синонімічному ряді з нейтральним словом-центром *звучати* синонім *лунає* має значення *звучати голосно*. Шкода, що перекладач не зберіг в перекладі і порівняння, яке теж повторюється в незміненому вигляді. Пропонуємо свій варіант перекладу: “І раптом з далини, з незмірної далини долинає спокійний, тихий голос, наче ласкавий дотик:

- Er hat schon genug!
“І знову з далини, з незмірної далини я чую спокійний, тихий голос, наче ласкавий дотик:
– До ранку не витримає”.

32. Аналіз нашого наступного зауваження ми хочемо почати не з уривку оригіналу, а навпаки, з його перекладу:

“Два чоловіки, опустивши руки, важкими повільними кроками ходять один за одним у білому склепі і протяглими чужими голосами співають сумної церковної пісні” (Фучик 1971: 34).

Спробуємо уявити собі вищеописану картину. Чому чоловіки ходять саме опустивши? З наведеного уривка неясно, чи є якась спеціальна причина цього і, очевидно, що це просто природна поза рук, адже руки підняті чи розведені вже щось би означали, про щось би нам говорили. Далі. Чоловіки “ходять один за одним у білому склепі”. Тут ми можемо уявити собі двох чоловіків, котрі просто ходять один за одним, міряють кроками приміщення з кутка в куток чи будь-як інакше. І останнє, як можна розуміти вираз “чужими голосами”? Нам здається, що так говорять про змінене з різних причин (напр. хвороба, переляк) звучання голосу, що іноді робить неможливим впізнання знайомої людини по голосу. От такі уявлення виникають в українського читача з вищенаведеного речення. Якщо ми ці уявлення порівняємо з уявленнями чеського читача, то помітимо деяку різницю. Звернімось до оригіналу:

“Dva muži s rukama dolů seřpatýma těžkými, pomalými kroky chodí bílou kryptou v kruhu za sebou a tahlými nesourodými hlasy zpívají smutnou kostelní píseň” (Fučík 1952: 21).

Виявляється, що чоловіки ходили по склепі не просто “опустивши руки”, а “схрестивши пальці опущених рук”, тобто йдеться не про природне положення рук, а про характерно для католицької молитви складені руки. А це, безсумнівно, є частиною цілого образу і в перекладі не може бути упущене. Далі довідуємось, що чоловіки не просто “ходять один за одним у білому склепі”, а “ходять один за одним по колу” [“V kruhu za sebou” – авт.], що теж є характерним елементом церковного ритуалу (згадаймо, наприклад, святкові пасхальні походи навколо церкви чи походи жалобні при похованні священника – авт.). Отже, цей елемент розповіді, на наш погляд, теж є невід’ємною частиною образу і, відповідно, повинен бути переданий у перекладі.

33. Ми не погоджуємося також з перекладом означення “nesourod”, яке було перекладено як “чужі”. Адже, “nesourode hlasy” – це “неоднакові, різні, різнорідні голоси, але аж ніяк не “чужі”. Це вже не конкретизація і не генералізація, а просто нічим не виправдана заміна одного поняття іншим.

Таким чином в перекладі вищенаведеного уривку допущені суттєві відхилення від тексту оригіналу, що значно збіднило образ. Нижче ми пропонуємо свій варіант перекладу цього уривка:

“В білому склепі два чоловіки з опущеними, складеними наче в молитві руками, важкими, повільними кроками ходять по колу один за одним і протяжними неспівзвучними голосами співають сумтну костельну пісню”.

У другому розділі *Репортажу*... ми проаналізуємо лише три помилки перекладача. Ці помилки ми вважаємо за грубі. Їх, на нашу думку, не можна пояснити нічим іншим як недостатньо глибокими знаннями чужоземної мови.

34. “Někdo mě těžce zvedal a obékal a pak mě nesli na mářách ... (Fučík 1952: 22). Перекладемо цей уривок дослівно: “Хтось мене на силу піднімав і одягав, а потім мене несли на марах ...”. З перекладу, однак, дізнаємося, що не “хтось мене на силу піднімав”, а “мене тяжко “допитували”, потім одягали, потім несли на марах” (Фучик 1971: 35). [Лапки перекладача – авт.]. Можливо чеське слово *zvedat* у перекладача асоціювалося зі словом *dozvědět se* – “довідатись” або *dozvědavost* – “цікавість, допитливість”? А відтак він вирішив, що це експресивний синонім до нейтрального “vyslychat” і тому взяв його в лапки.

35. “To je pramen na louce, v horách, vím, u hájovny pod Roklanem a drobný vytrvalý dešť šum í v jehli čí lesů ...” (Fučík 1952: 23).

Знову спробуємо перекласти якнайдослівніше: Це джерело на луці, в горах, я знаю, біля хатинки лісника під Рокланом, і дрібний зтяжний дощ шумить в хвої лісів .... Перекладач, проте, вирішив, що *hájovna* це те саме що і *háj*. Тому так це слово і переклав: “Ох, це ж струмок на луках у горах, в гаю під Рокланом, і дрібний тривалий дощ шумить в ялиновому лісі !.. (Фучик 1971: 36).

36. “Komu jsem ublížil, odpusťte mi, koho jsem potěšil, zapomeňte! At’ smutek nikdy nepatří k mému jménu” (Fučík 1952: 28).

Ось майже дослівний переклад: “Кого я скривдив, вибачте мені, кому приніс радість, з а б у д ь т е ! Нехай смуток ніколи не поєднується з моїм іменем”.

А тепер подивимось, як це місце переклав перекладач: “Кого я скривдив – простіть мені. Кому я приніс радість – п а м ’ я т а й т е п р о м е н е . Хай смуток ніколи не поєднується з моїм іменем” (Фучик 1971: 39). Чеське слово *zapomenout* належить до позірних друзів перекладача, тобто до слів мови, з якої перекладають, які своїм звучанням нагадують або навіть співпадають зі звучанням слів мови, якою перекладають, але більш чи менш різняться своїм значенням. Чеське дієслово *zapomenout* дійсно нагадує своїм звучанням українське дієслово *запам’ятати*, а вжите в імперативі воно дуже схоже на російське *запомните*, але щодо значення, то воно не просто не співпадає, а має протилежне значення – *забути*. Вище ми навели дану помилку у ширшому контексті, щоб очевиднішою була нелогічність, якої допустився перекладач.

Зібраний та описаний матеріал дозволяє нам зробити певні висновки.

Аналіз виявив, що переклад, в цілому, зроблено добре, є, проте, чимало неточностей і хиб. Їх ми систематизуємо наступним чином:

1. Лексичні хиби:

а) змістові неточності: №№ 3, 4, 7, 8, 9, 11, 12, 16, 17, 18, 21, 22, 26, 27, 28, 30 (всього 16 одиниць).

б) змістові спотворення: №№ 5, 15, 23, 24, 33, 34 (всього 6 одиниць).

2. Синтаксичні хиби: №№ 2, 19, 25 (всього 3 одиниці).

3. Стилiстичні хиби: №№ 12, 13, 14, 27, 31 (всього 5 одиниць).

4. Спотворення або недотримання емоційної забарвленості: №№ 2, 3, 8, 9, 14, 18, 19, 20, 21, 25, 27, 30. (всього 12 одиниць).

5. Невдала зміна образності: №№ 6, 10, 29, 32 (всього 4 одиниці).

Деякі з хиб ми розмістили зразу у кількох рубриках тому, що досить часто змістова чи стилістична неточність веде до спотворення емоційної забарвленості викладу тощо.

Як бачимо, найбільшу групу хиб становлять лексичні – 22. Далі йдуть спотворення або недотримання емоційної забарвленості – 12. Менше стилістичних – 5 і невдалих змін образності – 4.

Існує думка, що перекладач, який береться за переклад з чужої мови, повинен наперед настроїти на неминучі при перекладі втрати. Це справді так, тому завдання перекладача звести ці втрати до мінімуму. Коли говорити про переклад *Репортажу, писаного під шибеницею* Леоніда Первомайського, то втрати, які він допускає при перекладі, аж ніяк не можна віднести до неминучих. Це ми намагалися підтвердити власними варіантами перекладу суперечливих місць.

Література

- Голованівський С., 1978, *Уроки життя і поезії*. – Леонід Первомайський, *Мій дім*, Київ.
- Кундзіч О., 1966, *Слово і образ*, Київ.
- Фучик Ю., 1971, *Репортаж, писаний під шибеницею*: Пер. з чеськ. Леоніда Первомайського, Київ.
- Fučík J., 1952, *Reportáž psaná na oprátce*, Praha.

L'analyse de l'adéquation de la traduction du livre de Julius Foutchyk "Reportage écrit sous le gibet" en langue ukrainienne

Les auteurs de l'article analysent les particularités qui concernent à l'adéquation de la traduction des unités lexicales et syntaxiques en langue ukrainienne dans le livre de Julius Foutchyk *Reportage écrit sous le gibet*. Les imprécisions et les fautes révélées sont analysées. On a même proposé une traduction propre des lieux discutables.

Dans la traduction sont révélées 22 fautes du plan lexicale, dans 12 cas est altérée et n'est pas suivie la correspondance émotionnelle du texte de la traduction, il y a aussi 5 imprécisions stylistiques et dans 4 cas sont mal utilisés les éléments linguistiques de la fonction d'images.